Cursul3

April 5, 2025

0.1 Subspații invariante. Vectori și valori proprii.

În această parte studiem endomorfisme $T : L \to L$. Am văzut că la schimbarea bazei matricea lui T se transformă după formula $A' = C^{-1}AC$. Două matrice care satisfac această egalitate se numesc asemenea. Se vede că două matrice asemenea sînt asociate aceluiași endomorfism.

Definiție Un subspațiu $L' \subset L$ se numește invariant pentru T, dacă pentru orice $\mathbf{x} \in L'$, $T(\mathbf{x}) \in L'$.

Evident că dacă L' este un spațiu invariant, atunci T induce un endomorfism $T' : L' \to L'$. Dacă luăm o bază $\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_m$ a lui L' și o completăm la o bază $\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n$ a a lui L, atunci matricea lui T este de forma

$$\begin{pmatrix} A' & B' \\ 0 & C' \end{pmatrix}.$$

Dacă este posibil să descompunem $L = L' \oplus L''$ cu L'' invariant la rîndul său, atunci $B' = 0$ și matricea lui T este de forma

$$\begin{pmatrix} A' & 0 \\ 0 & C' \end{pmatrix},$$

unde C' este matricea restricției lui T la L''. Analog dacă $L = L_1 \oplus \cdots \oplus L_k$ cu fiecare subspațiu invariant, atunci matricea lui T este bloc-diagonală

$$\begin{pmatrix} A_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & A_2 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & A_k \end{pmatrix}.$$

Cel mai simplu caz este cel al unui subspațiu invariant de dimensiune 1. În acest caz există un vector nenul $\mathbf{e}$ și un scalar λ astfel încît $T(\mathbf{e}) = \lambda\mathbf{e}$.

Definiție Dacă vectorul $\mathbf{e} \neq 0$ satisface relația de mai sus spunem că este **vector propriu**, iar scalarul λ se numește **valoare proprie**.

Toți vectorii proprii corespunzători valorii proprii λ împreună cu 0 formează un subspațiu vectorial, numit subspațiul propriu corespunzător lui λ, notat cu L_λ.

0.1.1 Cum calculăm practic vectorii și valorile proprii

Luăm o bază arbitrară din L și scriem matricea A a lui T în raport cu aceasta. Presupunem că vectorul propriu $\mathbf{e} = x_1\mathbf{e}_1 + \cdots + x_m\mathbf{e}_m$. Atunci $T(\mathbf{e})$ va avea componentele

$$A \cdot \begin{pmatrix} x_1 \\ \vdots \\ x_m \end{pmatrix} = \lambda \cdot \begin{pmatrix} x_1 \\ \vdots \\ x_m \end{pmatrix}.$$

Prin urmare sistemul $(A - \lambda I_m)\mathbf{x} = 0$ va trebui să aibă soluții nenule. Aceasta se întîmplă dacă și numai dacă $det(A - \lambda I_m) = 0$. Acesta este un polinom $P_A(\lambda)$ de gradul m în λ, numit **polinomul caracteristic** al lui A.

În mod practic mai întîi determinăm rădăcinile polinomului caracteristic. Acestea vor fi valorile proprii, apoi pentru fiecare în parte rezolvăm sistemul corespunzător și obținem vectorii proprii.

Proprietăți și observații: - Polinomul caracteristic nu depinde de alegerea bazei, ci doar de endomorfism; - Se poate ca un endomorfism să nu aibă vectori proprii (și deci nici valori proprii); - Dacă există o bază a lui L formată din vectori proprii, atunci matricea lui T va fi de forma

$$\begin{pmatrix} \lambda_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \lambda_2 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & \lambda_m \end{pmatrix}.$$

și T se numește diagonalizabil. - Unei valori proprii λ îi putem asocia două numere: multiplicitate aritmetică m_λ=multiplicitatea lui λ ca rădăcină a lui $P_T(\lambda)$ și multiplicitatea geometrică $g_\lambda = \dim L_\lambda$. Întotdeauna $g_\lambda \leq m_\lambda$; - la valori proprii distincte corespund vectori proprii liniar-independenți; - Un endomorfism peste un spațiu complex este diagonalizabil dacă polinomul său caracteristic are doar rădăcini simple; - Un endomorfism este diagonalizabil dacă și numai dacă $g_\lambda = m_\lambda$ pentru orice valoare proprie λ.

[1]:
```
A=matrix([[4,-1,-2],[2,1,-2],[1,-1,1]])
A
```

[1]:
```
[ 4 -1 -2]
[ 2  1 -2]
[ 1 -1  1]
```

[2]:
```
P=A.charpoly()
P
```

[2]:
```
x^3 - 6*x^2 + 11*x - 6
```

[3]:
```
P.factor()
```

[3]:
```
(x - 3) * (x - 2) * (x - 1)
```

[4]:
```
A.eigenvalues()
```

[4]:
```
[3, 2, 1]
```

[5]:
```
A.eigenvectors_right()
```

[5]:
```
[(3, [(1, 1, 0)], 1), (2, [(1, 0, 1)], 1), (1, [(1, 1, 1)], 1)]
```

[8]:
```
B=matrix([[4,-4,2],[2,-2,1],[-4,4,-2]])
B
```

[8]:
```
[ 4 -4  2]
[ 2 -2  1]
[-4  4 -2]
```

[7]:
```
P=B.charpoly()
P
```

[7]:
```
x^3
```

[9]:
```
B.eigenvectors_right()
```

[9]:
```
[(0, [(1, 0, -2), (0, 1, 2)], 3)]
```

[10]:
```
B.jordan_form()
```

[10]:
```
[0 1|0]
[0 0|0]
[---+-]
[0 0|0]
```

0.2 Forme biliniare și pătratice

Definiție O formă pătratică în n este un polinom omogen de gradul 2 în variabilele $x_1, \dots, x_n$. Adică este de forma

$$\psi(x_1, \dots, x_n) = \sum_{i,j=1}^{n} a_{ij} x_i x_j.$$

Evident putem considera o formă pătratică și ca o funcție de argument vectorial $\mathbf{x} = x_1\mathbf{e}_1 + \dots + x_n\mathbf{e}_n$, $\psi(\mathbf{x}) = \sum_{i,j=1}^{n} a_{ij} x_i x_j$. Formele pătratice sînt îndeaproape înrudite cu funcțiile liniare. Ca să studiem mai bine legătura considerăm următoarea definiție:

Definiție O formă biliniară este o aplicație $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y})$ cu $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in L$ care este liniară în fiecare argument, adică

$$\begin{aligned}
\psi(\mathbf{x}_1 + \mathbf{x}_2, \mathbf{y}) &= \psi(\mathbf{x}_1, \mathbf{y}) + \psi(\mathbf{x}_2, \mathbf{y}) \\
\psi(a\mathbf{x}, \mathbf{y}) &= a\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}) \\
\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}_1 + \mathbf{y}_2) &= \psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}_1) + \psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}_2) \\
\psi(\mathbf{x}, a\mathbf{y}) &= a\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}).
\end{aligned}$$

Dacă fixăm o bază a lui L, atunci $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}) = \sum_{i,j=1}^{n} a_{ij} x_i y_j$ cu $a_{ij} = \psi(\mathbf{e}_i, \mathbf{e}_j)$. Matricea care se obține $A = \left(a_{ij}\right)$ se numește matricea coeficienților lui ψ. Se vede de aici că o formă biliniară este complet determinată de matricea coeficienților (de îndată ce am fixat o bază a lui L). De asemenea se vede că dacă înlocuim $\mathbf{y}$ cu $\mathbf{x}$ obținem o formă pătratică și mai mult orice formă pătratică se obține în acest fel.

Este evident că formele biliniare formează un spațiu vectorial. Acesta este izomorf cu spațiul $\mathcal{L}(L, L^*)$ al aplicațiilor liniare $L \to L^*$.

Definiție O formă biliniară ψ se numește - simetrică dacă $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}) = \psi(\mathbf{y}, \mathbf{x})$; - anti-simetrică $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}) = -\psi(\mathbf{y}, \mathbf{x})$;

Se vede că o formă este simetrică dacă matricea coeficienților este simetrică ($A = A^t$) într-o anumită bază și la fel este anti-simetrică dacă matricea coeficienților este anti-simetrică într-o bază.

Să presupunem că $\mathbf{x} = (x_1, \dots, x_n)$ și $\mathbf{y} = (y_1, \dots, y_n)$. Putem scrie o formă biliniară prescurtat $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}) = \mathbf{x}A\mathbf{y}^t = \mathbf{y}A^t\mathbf{x}^t$. Presupunem că $\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n$ și $\mathbf{e}'_1, \dots, \mathbf{e}'_n$ două baze ale lui L cu matricea de trecere C. Avem $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}) = \mathbf{x}A\mathbf{y}^t = \mathbf{x}'A'\mathbf{y}'^t$. Avem că $A' = C^tAC$. De aici rezultă că rangul lui A coincide cu rangul lui A'. Deci putem defini rangul unei forme biliniare. Dacă rangul r al acesteia satisface $r = n$, atunci spunem că ψ este nedegenerată.

Aceeași formă pătratică poate proveni din mai multe forme biliniare. Aceasta provine din faptul că în expresia unei forme pătratice apar termeni similari. Avem totuși următoarea teoremă

Teoremă Pentru orice formă pătratică ϕ există și este unică o formă biliniară simetrică ψ astfel încît $\phi(\mathbf{x}) = \psi(\mathbf{x}, \mathbf{x})$.

Teoremă Pentru un corp de caracteristică diferită de 2, dacă ψ este o formă antisimetrică atunci $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{x}) = 0$. Reciproc dacă $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{x}) = 0$ pentru orice $\mathbf{x} \in L$ atunci ψ este anti-simetrică.

Din faptul că orice formă pătratică provine dintr-o formă biliniară simetrică, avem că în expresia $\psi(x_1, \dots, x_n) = \sum_{i,j=1}^n a_{ij}x_ix_j$, $a_{ij} = a_{ji}$, adică termenul corespunzător lui x_ix_j apare de două ori, iar în expresia finală va avea coeficientul $2a_{ij}$.

0.2.1 Forma canonică a unei forme pătratice

Ca și pentru aplicații liniare, forma canonică a unei forme pătratice se obține prin alegerea unei baze speciale în care matricea sa are forma diagonală. Pentru aceasta avem nevoie de noțiunea de ortogonalitate. Presupunem de acum că forma ψ este simetrică.

Definiție Doi vectori $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in L$ se numesc ortogonali în raport cu ψ dacă $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{y}) = 0$. Spunem că vectorul $\mathbf{x}$ este ortogonal pe un subspațiu L' dacă este ortogonal pe orice vector din L'.

Mulțimea tuturor vectorilor ortogonali pe un subspațiu dat L' este la rîndul său un subspațiu vectorial notat $(L')^{\perp}_{\psi}$ și numit **complementul ortogonal** al lui L' în raport cu ψ. Atunci cînd $L' = L$ spațiul $L^{\perp}_{\psi}$ se numește **radicalul** lui ψ.

Un vector $\mathbf{x}$ aparține radicalului dacă și numai dacă $\psi(\mathbf{x}, \mathbf{e}_i) = 0$ pentru toți vectorii $\mathbf{e}_i$ dintr-o bază. Dacă descompunem vectorul $\mathbf{x}$ în raport cu această bază obținem un sistem omogen cu matricea coeficienților A. Din teorema dimensiunii avem că $\dim L^{\perp}_{\psi} = \dim L - r$, unde r este rangul lui ψ.

Teoremă Fie ψ o formă biliniară și L' in subspațiu astfel încît restricția lui ψ la L' este nedegenerată. Atunci $L = L' \oplus (L')^{\perp}_{\psi}$.

Acest rezultat ne conduce la următorul:

Teoremă Pentru orice formă pătratică există o bază a lui L astfel încît $\phi(\mathbf{x}) = \lambda_1 x_1^2 + \dots + \lambda_n x_n^2$.

Aceasta se numește o formă canonică a lui ψ. Această formă nu este unică. Avem că în baza găsită matricea formei biliniare asociate este

$$\begin{pmatrix} \lambda_1 & & & \\ & \lambda_2 & & \\ & & \ddots & \\ & & & \lambda_n \end{pmatrix}.$$

Numărul de valori nenule este egal cu rangul lui ψ și nu depinde de alegerea bazei. În termeni de matrice rezultatul poate fi reformulat astfel:

Teoremă Pentru o matrice simetrică A exită o matrice nesingulară C astfel încît C^tAC este diagonală. Pentru matrice nesingulare diferite matricele diagonale vor fi diferite, dar numărul de valori nenule de pe diagonală va rămîne neschimbat.

Avem un rezultat similar pentru forme anti-simetrice:

Teoremă Fie ψ o formă biliniară anti-simetrică pe spațiul vectorial L. Atunci există o bază $\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n$, astfel că primii $2r$ vectori satisfac $\psi(\mathbf{e}_{j-1}, \mathbf{e}_j) = 1$ și $\psi(\mathbf{e}_i, \mathbf{e}_j) = 0$ pentru $i > 2r$, $j > 2r$ sau $|i - j| > 1$. În raport cu aceasta bază matricea lui ψ este

$$\begin{pmatrix} 0 & 1 & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & 0 \\ -1 & 0 & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & 0 \\ \dots & \dots & 0 & 1 & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & 0 \\ \dots & \dots & -1 & 0 & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & 0 \\ & & & & \ddots & & & & & \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & 0 & 1 & \dots & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & -1 & 0 & \dots & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & 0 & \dots & 0 \\ & & & & & & & & \ddots & \\ 0 & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & 0 \end{pmatrix}.$$

0.3 Forme reale și complexe

Să presupunem acum că ϕ este o formă pătratică peste un spațiu vectorial complex L. Am văzut că există o bază $\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n$ astfel încît ϕ are forma $\psi(\mathbf{x}) = \lambda_1 x_1^2 + \dots + \lambda_n x_n^2$. Presupunem că $\lambda_1, \dots, \lambda_r \neq 0$ și $\lambda_{r+1} = \dots = \lambda_n = 0$. Vom lua o nouă bază $\mathbf{e}'_j = \sqrt{\lambda_j}\mathbf{e}_j$ pentru $j \leq r$ și $\mathbf{e}'_j = \mathbf{e}_j$ pentru $j > r$. Atunci $\phi(\mathbf{x}) = x_1^2 + \dots + x_r^2$.

În cazul real nu putem proceda la fel de simplu. Va trebui să separăm coeficienții pozitivi $\lambda_1, \dots, \lambda_s$ de cei negativi $\lambda_{s+1}, \dots, \lambda_r$. Forma lui ϕ ca fi $\phi(\mathbf{x}) = x_1^2 + \dots + x_s^2 - x_{s+1}^2 - \dots - x_r^2$.

Definiție O formă pătratică reală se numește **pozitiv definită** dacă $\psi(\mathbf{x}) > 0$ pentru orice $\mathbf{x} \neq 0$. Dacă $\psi(\mathbf{x}) < 0$ pentru orice $\mathbf{x} \neq 0$, atunci ψ se numește **negativ definită.**

Numărul s care apare în descompunerea lui ψ este dimensiunea celui mai mare subspațiu L' pentru care restricția lui ψ este pozitiv-definită. Acest număr se numește **indicele de inerție** al formei ψ.

Avem un criteriu care ne permite să decidem dacă o formă este pozitiv definită sau nu. Dacă ψ este o formă pătratică cu matricea asociată A, notăm cu Δ_i minorul format de primele i coloane și i linii.

Teoremă (criteriul lui Sylvester) O formă pătratică este pozitiv definită dacă și numai dacă $\Delta_i > 0$ pentru orice $i = 1, \dots, n$.

0.4 Spații euclidiene

Un spațiu euclidian este un spațiu vectorial real L împreună cu o formă biliniară, simetrică și pozitiv definită. Forma biliniară se numește **produs scalar** și se notează $\mathbf{x} \cdot \mathbf{y}$.

Pe $\mathbb{R}^n$ se poate defini produsul scalar canonic: $\mathbf{x} \cdot \mathbf{y} = x_1 y_1 + \dots + x_n y_n$. Lungimea unui vector se definește $|\mathbf{x}| = \sqrt{\mathbf{x} \cdot \mathbf{x}}$. De asemenea definim unghiul dintre doi vectori:

$$\cos \phi = \frac{\mathbf{x} \cdot \mathbf{y}}{|\mathbf{x}| \cdot |\mathbf{y}|}.$$

Dacă fixăm un vector $\mathbf{e} \neq 0$ orice vector $\mathbf{x} \in L$ poate fi scris $\mathbf{x} = \alpha \mathbf{e} + \mathbf{y}$ cu $\mathbf{e} \cdot \mathbf{y} = 0$. Vectorul $\alpha \mathbf{e}$ se numește proiecția ortogonală pe dreapta $\langle \mathbf{e} \rangle$. Lungimea proiecției ortogonale este cel mult $|\mathbf{x}|$.

Teoremă Pentru orice vectori $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in L$, $|\mathbf{x} \cdot \mathbf{y}| \leq |\mathbf{x}| \cdot |\mathbf{y}|$.

Din această teoremă rezultă că $|x + y| \leq |x| + |y|$.

Definiție O bază a $\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n$ a unui spațiu euclidian se numește ortonormată dacă $|\mathbf{e}_i| = 1$ pentru orice i și $\mathbf{e}_i \cdot \mathbf{e}_j = 0$ pentru $i \neq j$.

Teoremă Orice spațiu euclidian are o bază ortonormată.

Dacă $L_1 \subset L$ este un subspațiu într-un spațiu euclidian atunci radicalul său în raport cu produsul scalar se numește **complementul ortogonal** al lui L, notat $L_1^{\perp}$. Avem că $L_1 \oplus L_1^{\perp} = L$.

0.4.1 Aplicații ortogonale

Definiție O aplicație $T : L \to L$ a unui spațiu euclidian se numește ortogonală dacă $T(\mathbf{x}) \cdot T(\mathbf{y}) = \mathbf{x} \cdot \mathbf{y}$.

Dacă fixăm o bază ortonormată a lui L și T este o aplicație ortogonală avînd matricea U, atunci $U^t U = U U^t = I_n$, unde $n = \dim L$.

O aplicație $T : L \to L$ se numește simetrică, dacă $(T\mathbf{x}) \cdot \mathbf{y} = \mathbf{x} \cdot T\mathbf{y}$. Într-o bază ortonormată matricea lui T va fi simetrică. Privind structura acestui tip de aplicații avem următorul rezultat:

Teoremă Pentru orice aplicație simetrică T există o bază ortonormată $\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n$ a lui L formată din vectori proprii ai lui T.

Teoremă Dacă T este aplicație simetrică, atunci la valori proprii distincte corespund vectori proprii ortogonali.

Revenind la forme pătrattice avem următoarea aplicație:

Teoremă Pentru orice formă pătratică există o bază ortonormată în raport cu care $\psi(\mathbf{x}) = \lambda_1 x_1^2 + \dots \lambda_n x_n^2$. Coeficienții $\lambda_1, \dots, \lambda_n$ sînt unici pînă la o permutare.

0.5 Estimări pentru valorile proprii

Pentru o matrice pătratică $A \in M_n(\mathbb{C})$ notăm cu $\rho(A) = \max \{|\lambda| \in \mathbb{C} | \lambda \text{ este o valoare proprie a lui } L\}$, numită raza spectrală a lui A.

Teorema Perron-Frobenius. Fie $A = \left(a_{ij}\right)$ o matrice pătratică cu $a_{ij} > 0$. Atunci - Există o valoare proprie $r = \rho(A) > 0$, numită valoarea proprie dominantă a.î. orice altă valoare proprie λ satisface $|\lambda| < r$; - valoarea proprie dominantă este simplă; - există un vector propriu v corespunzător lui r cu toate componentele pozitive; - toți ceilalți vectori proprii liniar-independenți de v au cel puțin o componentă negativă.

Pentru o matrice A notăm

$$r_i(A) = \sum_{j \neq i} |a_{ij}|$$

și cu $\Gamma_i(A)$ discul de rază $r_i(A)$ și centru a_{ii}. Reuniunea tuturor acestor discuri se notează cu $\Gamma(A)$ și se numește **mulțimea Gerșgorin.**

Teorema lui Gerşgorin. Fie $A \in M_n(\mathbb{C})$. Pentru orice $\lambda \in \sigma(A)$ există un k astfel încît $\lambda \in \Gamma_k(A)$. Deci $\sigma(A) \subset \Gamma(A)$.